

MASAL VE TEKERLEME ÜZERİNE BİR İNCELEME: “ZAMAN ZAMAN İÇİNDE”

An Analysis on Fairytale and Tongue Twisters: “Zaman Zaman İçinde”

Une étude sur les tekerlemes et les contes: “Zaman Zaman İçinde”

G. Ezgi KORKMAZ*

ÖZET

Bu çalışmada Pertev Naili Boratav'ın masal ve tekerleme derlemeleriyle bunlar üzerine bir incelemeden oluşan kitabı *Zaman Zaman İçinde*, kuramı, yöntemi ve kaynakları bakımından değerlendirilmiştir. Boratav'ın çalışmasının karşılaştırmalı, ulusalcı ve yapısalcı kuramlardan yararlanma biçimleri ve izlediği yöntem de irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler

Masal, tekerleme, ulusalcı kuram, yapısalcı kuram, karşılaştırmalı kuram

ABSTRACT

In this study Pertev Naili Boratav's book *Zaman Zaman İçinde*, which consists of the fairytales and the tongue twisters that he collected, is examined in terms of its theoretical basis, the method it follows, and its sources. Boratav's use of comparative, nationalist, and structural theories and the method he followed is also analyzed.

Key Words

Fairytale, tongue twisters, nationalist theory, structural theory, comparative theory

Bu çalışmada Türkiye'de de halk biliminin kurucularından sayılan Pertev Naili Boratav'ın *Zaman Zaman İçinde* adlı kitabı incelenecektir. 22 masal ve 21 tekerleme ile masal ve tekerleme üzerine bir incelemeden oluşan kitap, kuramı, yöntemi ve kaynakları bakımından değerlendirilecektir. Birinci basımı 1958 yılında yapılan kitap son olarak 1998 yılında basılmıştır. Kitap masal ve tekerlemenin türlü yönlerden incelendiği bir “giriş” bölümü, 21 tekerlemenin bulunduğu “tekerlemeler” bölümü ve 22 masalın bulunduğu “masallar” bölümünden oluşur. Boratav, yapıtın önsözünde ilk olarak bu alanda daha önce yapılmış çalışmalardan söz eder daha sonra böyle bir incelemeyi yapmaktaki amacını, yararlandığı kaynakları ve son olarak da izlediği yöntemi açıklar.

Boratav, ilk masal derlemelerine başladığı 1928 tarihinden önce Türk masalları üzerine yapılmış çalışmalara de-

ğinerek söze başlar. Buna göre başta Macar bilim adamı Ignaz Kunos olmak üzere Batılı bilim adamlarının araştırmalarda masal metinlerinin derlenmesine yer vermiştir. Türkiye'de ise Ziya Gökalp “milli harsın tezhibi”nde masalların önemine dikkat çekmiştir. Bundan başka Halk Bilgisi Derneği yayınları içinde ve Halkevleri çalışmaları çerçevesinde yapılan çeşitli derlemelerin varlığından söz eder. Ancak bu çalışmaların çok yetersiz olduğunu da belirtir. Boratav, 1938 yılında Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde öğretim üyesi olduğu dönemde öğrencilerini sistemli bir biçimde Türk masallarını derlemeye teşvik eder ve meslektaşı Profesör Wolfram Eberhard'ın da desteğiyle yapılan derlemeler 1946'da bir masal kataloğu haline getirilir. Bu dönemde yapılan derleme çalışmaları sonunda hazırlanan katalogta yer alan 500 metnin yanı sıra katalogta girmemiş olanlarla birlikte toplam üç

* Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

bin kadar Türk masal metni elde edilmiştir. Türk masallarını 378 tip halinde sınıflandırıp inceleyen bu katalog, yapıta yer verilen masal metinlerinin ve incelemenin de kaynağını teşkil eder.

Boratav, bu yapıtı hem bilim adamlarına hem de geniş bir Türk okuyucu çevresine “halk sanatının en güzel yaratmalarından” (10) olan masalı daha yakından tanıtmak düşüncesiyle hazırladığını belirtir. Diğer bir amacının da aydınlarımızı yeniden masal derlemeye teşvik etmek ve masal derlemiş olup da bunları sınıflandırmakta güçlük çekenlere doğru bildiği yolu göstermek olduğunu söyler. Kısacası *Zaman Zaman İçinde*, masal okumak isteyen çocuk ve büyüklerden, halk bilimi araştırmacılarına kadar geniş bir okuyucu kitlesi düşünülerek hazırlanmıştır.

Boratav, yapıtta yer alan tekerlemelerin ve masalların seçiminde ve yazıya aktarılmasında iki yöntem izlemiştir. İzlediği yöntemleri ve gerekçelerini açıklamaya “halk masalının sözlü geleneğe eriştiği bir üslup, dil ve ifade olgunluğu” (11) olduğunu belirterek başlar. Bu nedenle de usta masalcılardan yazıya aktarılan bir masalı ona hiç dokunmadan yayımlamak gerektiği görüşündedir. Sözlü anlatıda etkili olup yazıya geçirilince işlevini yitiren birtakım unsurlar, şive farkları, bölgelere göre değişen gramer kullanımları elbette yazıya aktarma sırasında bazı ufak değişikliklerin yapılmasını gerekli kılacaktır. Ancak bu türlü ufak değişiklikler, dile ve üsluba yapılan müdahalelerle masalın neredeyse yeniden yazıldığı durumlarda olduğu gibi masalın yapısına zarar vermez. Boratav da kitabındaki metinlerin hazırlanmasında bu yolu tuttuğunu ve masalın kendi geleneğindeki yapısına zarar vermeye özen gösterdiğini belirtir.

Kitaptaki tekerleme metinlerinde ise farklı bir yol izlenmiştir. Boratav, her bir tekerleme metnini birkaç metinden

seçilen unsurları bir araya getirerek “en tam, en iyi metni” (11) oluşturmaya çalıştığını belirtir. Ona göre bu düzenleme tekerlemeleri “yapma” metinler haline getirmeye çalışmaz çünkü yaptığı her masalcının kendi tekerlemesini düzerken yaptığından çok da farklı değildir.

Boratav, incelemesinde belli bir kurama bağlı kalmak yerine çeşitli kuramsal yaklaşımlardan yararlanarak Türk masallarını en etkin biçimde inceleme yoluna gitmiştir. Örneğin masalın tanımından, konusundan ve *thème*lerinden söz edilen ilk bölümde çeşitli dünya masallarının benzerlikleri vurgulanırken karşılaştırmalı yaklaşımdan yararlanıldığı söylenebilir. Masalların konularının “tarih ve coğrafya ile çerçevelenmiş insan toplulukları içinde belli bir zamanı ve yeri bulunmayan [. . .] herhangi bir toplumca kolaylıkla benimsenebilen, kalıplaşmış düşünce, duygu ve olaylar, gezgin *theme*’ler” (14) olduğunu belirtir ve özellikle de tekerlemeleri incelediği bölümde Batı folklorunun bazı örneklerinde bizim tekerlemelerimizle aynı kaynaktan geldiği şüphe götürmeyecek ortak motifler (Rabelais’ın Gargantua ve Pantagruel’inde olduğu gibi) olduğunu söyler. Ancak Türk tekerlemelerinin daha yakın akrabalarının Doğu’da bulunduğu da ekleyerek Rumen, Azeri, Mogol folklorundan örnekleri Türk tekerlemeleri ile karşılaştırır.

Ancak Boratav yaratma ve değişimin, ulusal kültürlerin etkilerinin, toplumsal bağlamın ve bireysel yeteneğin göz ardı edildiği bu türlü bir yaklaşımın kısıtlayıcılığının bilincindedir. Nitekim “Bir sanat yaratması salt konu değildir; bir *theme* ile bunu geliştiren adsız-soyut insan çizgilerinden meydana gelmiş bir masal da düşünülemez” (14) diyerek masalların ulusal niteliğine dikkat çeker:

Masal [. . .] az çok bir kültür birliği meydana getirmiş bir ülke üzerinde, uzun çağların yaşayış sınamalarının bir

toplama olan bir “dünya görüşü” ile yük- lü insan tiplerini çizer. Masalcı [. . .] ken- di toplumunun dilini konuşurmuş, bu toplumun sevinçlerini, dertlerini, şakala- rını—açık veya kapalı, türlü yollarla— dile getirmiştir. (14)

Boratav’a göre her milletin masalı yüzyıllar boyunca bir üslup edinmiştir ve bu yolla birbirlerinden ayırt edilebi- lirler. Bir masal dili ve üslubu ile diğer milletlerin masallarından ayrılır. Bora- tav’ın bu yaklaşımının da ulusal yaklaşı- ma yakın olduğu söylenebilir.

Boratav daha sonra Türk masalla- rındaki “insan çehrelerini” sınıflandıra- rak masalarda görülen tiplerin kültür ve toplum yapısıyla olan ilişkisi üzerinde durur. Bu bölümde masalarda karşılaşı- lan kadın ve erkek *type*’leri ele alır. Bora- tav, “kadın-kişiler”le ilgili olarak Türk masallarında kadın *type*’lerin erkeklere göre daha önde yer aldığını öne sürer. Bu durumu masalın mani, ağıt gibi diğer türlerle birlikte kadın çevresinde gelişi- miş olmasına bağlar. Sanatçı kadın olun- ca da kendi cinsini “keskin çizgilerle ve özene bezene” (15) betimlemesi doğal karşılanmalıdır. Kadın erkek arasındaki eşitsizlik, kadının toplum içindeki ezil- mişliği masallardaki kadın *type*’lere de yansımıştır. Boratav kadın *type*’lerin özelliklerinden söz ettikten sonra erkek *type*’leri ele alır. Türk masalına özgü başlıca erkek *type* olarak Keloğlan’ı ör- nek gösterir. Boratav’a göre Keloğlan’ın halk hikâyesindeki Köroğlu *type*’nin ma- saldaki karşılığıdır.

Boratav masalın sözünü ettiği özel- likleriyle ancak kendi öz çevresi içinde yani sözlü anlatmada bulunabileceği gö- rüşündedir. Ona göre masalı yaratıldığı bağlamdan ayrı düşünmek mümkün de- ğildir. Türk masallarının derlenmesi ve yazıya aktarılması sırasında kimi yazar- ların “masalın sözlü gelenekte gitgide bozulup, soysuzlaştığı düşüncesiyle, kendi anlayışlarına göre onlara biçim ve-

rerek” (24) masalları yeniden şekillen- dirmişlerdir. Boratav yazıya geçen halk masalı dilinin edebiyat dili ile nasıl ya- kınlaştığını göstermek amacıyla “düzel- tilerek” yazıya geçirilmiş bazı masal me- tinleriyle, masalcının ağzından çıktığı gibi yazılmış metinleri bir arada vererek karşılaştırır.

Boratav’ın tekerlemeler üzerinde durduğu son bölümde yapısalci kuramın etkileri görülür. Bu bölümde tekerleme- ler *theme*’lerine göre sınıflandırılır. Bora- tav’a göre: “Tekerlemeler, çokluk, de- ğişik şekiller altında hemen aynı şeyleri söylerler: belli başlı bir kaç theme, teker- lemelerin ortak konusudur” (34). Sözü edilen *theme*’ler “Rationnel düzeni altüst olmuş bir dünya tasavvuru”, “Düşler” ve “Toplum düzeninin ve günlük hayatın alay-şaka konusu olması” başlıkları al- tında üç ana gruba ayrılmış bu ana gruplar da toplam dokuz alt grupta sınıf- landırılmıştır. Bu türlü bir sınıflandır- manın da yapısalci kuramdan etkilene- rek yapıldığı söylenebilir.

Sonuç olarak Boratav’ın bu yapıtı- nın kaynakları, yöntemi ve kuramıyla il- gili olarak yapılan değerlendirme sonun- da şunlar söylenebilir: Masal ve tekerle- me türlerini incelediği bu çalışmada, Boratav kaynak olarak 1938-1946 yılları arasında Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesinde yürütülmüş olan derleme çalışmalarının sonucunda oluşturulan Türk masal kataloğundan yararlanmış- tır. Kitapta yer alan masalların metinle- rinde değişiklik yapmamaya gayret et- miş, tekerlemelerde ise bir kaç metinden seçilen unsurları bir araya getirerek “tam metin” oluşturmaya çalışmıştır. Türk masal ve tekerlemelerinin incelen- diği kitabın ilk bölümünde belirli ve tek bir kuramdan yararlanmamıştır. İncele- mesinde karşılaştırmalı, Ulusalci ve ya- pısalci kuramlardan yararlanmış olduğu görülür ancak hiç birine tam manasıyla bağlı kalmamıştır.